ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО 13.05.2025 | Шарлотта Фрайзе & Кай Унцікер

Будь ласка, не вимикайте реальність

Практично всі вибори у 2024 році супроводжувалися дезінформацією. Боротьба з нею – це не зазіхання на свободи, а захист демократії

Існують очевидні докази того, що дезінформація підриває довіру до політики та ЗМІ й сприяє поляризації громадської думки. Однак у дослідженнях досі незрозуміло, чи справді і якою мірою навмисне поширювана дезінформація впливає на індивідуальну поведінку виборців – і наскільки суттєво вона змінює результат виборів. У статті, опублікованій у цьому журналі в січні 2025 року, авторка стверджує, що попередні дослідження, особливо експериментальні, не змогли довести причинно-наслідковий зв'язок між використанням соціальних мереж і поведінкою виборців. Можливо, ця оцінка справедлива для проаналізованих досліджень. Але висновок, якого доходить авторка, не відповідає дійсності: те, що на сьогодні не вдалося довести прямий індивідуальний ефект, не означає, що дезінформація загалом не може впливати на політичні настрої та результати виборів. Або, кажучи простіше: якщо людина бачить відео з неправдивою інформацією, це не змінює її думку повністю. Проте якщо суспільство постійно стикається зі спотвореною, вирваною з контексту або відверто неправдивою інформацією, це має наслідки для політичного дискурсу та формування громадської думки.

Практично всі вибори у 2024 році супроводжувалися дезінформацією – у більш ніж половині випадків використовувався контент, створений за допомогою штучного інтелекту

Практично всі вибори 2024 року супроводжувалися дезінформацією – у більш ніж половині випадків використовувався контент, створений за допомогою штучного інтелекту. Те, що вплив подібних кампаній все ще викликає сумніви, не означає, що їх слід недооцінювати. Навпаки, це має стати тривожним сигналом для демократичних урядів: вони зобов'язані рішуче протистояти цій небезпеці. Необхідна продумана стратегія. Довгий час демократичні держави уникали відкрито говорити про те, як вони мають намір боротися з дезінформацією.

> Занадто великий був страх бути звинуваченими у створенні «міністерства правди» в дусі Джорджа Орвелла. Це побоювання було небезпідставним: антидемократичні сили завжди звинувачували заходи щодо захисту суспільного дискурсу в посяганні на свободу слова. Цю риторику тепер використовує не тільки російська влада, а й політики в США – що особливо наочно продемонструвала віцепрезидентка на Мюнхенській конференції з безпеки. Урядам демократичних держав слід твердо відкидати ці звинувачення і при цьому рішуче діяти проти дезінформації. Національна стратегія боротьби з дезінформацією може стати ключовим елементом такого підходу. До речі, деякі країни ЄС – зокрема, Франція, Нідерланди та Швеція – вже пішли цим шляхом.

Зараз в Європі діє найжорсткіше регулювання платформ соціальних мереж, центральним елементом якого є Закон про цифрові послуги (DSA). Колишній єврокомісар Тьєррі Бретон назвав його впровадження «кінцем Дикого Заходу» в інтернеті. І Європа справді має рацію, домагаючись дотримання в цифровому середовищі тих самих прав і обов'язків, які давно визнані в офлайновому публічному просторі. В умовах демократії важливо, щоб люди могли вільно інформувати одне одного, формувати думки, обмінюватися аргументами і чинити політичний вплив. Але це можливо лише доти, доки всі учасники дотримуються набору прозорих і справедливих правил. Коли довіру до інформації підірвано, коли настрій створюють боти, а інші думки систематично заглушають, витісняють або супроводжують погрозами – виникає небезпечна динаміка, що спотворює політичні процеси. Аналітичні дані за останній рік показують: дезінформаційні кампанії навмисно використовувалися по всьому світу для впливу на результат виборів. Саме тому ми стверджуємо: держава повинна захищати здорову демократичну суспільну сферу. При цьому важливо дотримати баланс між захистом свободи слова та захистом демократії як системи. Системний підхід вимагає комплексної стратегії: загального визначення проблеми, чітких політичних кроків і визначення відповідальних державних інституцій.

На сьогодні лише шість держав ЄС представили власні стратегії

боротьби з дезінформацією та зміцнення цифрового публічного простору. При цьому стратегії різняться за обсягом і змістом. Тоді як одні країни розробили цілісні пакети, що включають просвітницькі заходи, підвищення медіаграмотності, технологічні рішення та моніторинг, інші обмежилися окремими ініціативами, наприклад, регулюванням соцмереж. З огляду на масштаб проблеми та її політичну вибухонебезпечність, необхідний узгоджений і послідовний підхід як на національному, так і на загальноєвропейському рівні. Наше дослідження показує: ефективні стратегії базуються на інклюзивному підході, який поєднує навчання, підтримку незалежної журналістики, технологічні інновації та постійний моніторинг медіаплатформ – і при цьому розрахований на довгострокову перспективу. Тільки так можна зберегти стійкість, плюралізм та обізнаність суспільства.

Популярна метафора «ринку ідей» ігнорує реальність алгоритмічно посиленої уваги в соцмережах на кшталт Facebook, TikTok або X

Той факт, що критика подібних заходів дедалі частіше лунає і зі США, підкреслює: урядам необхідно зміцнити стратегічні та комунікаційні позиції. Крім розроблення стратегії, йдеться і про активне інформування суспільства про вжиті заходи, і про межі втручання держави. По той бік Атлантики ми спостерігаємо зміну курсу: новий уряд США і його союзники в технологічній сфері просувають уявлення про свободу слова, позбавлену обмежень. Соціальні мережі опиняються в центрі цього конфлікту. Їхні алгоритми сприяють поширенню ненависті, ворожої риторики та дезінформації – саме тому, що такий контент вигідний комерційно. Це зрештою і стало причиною появи цифрових інструментів на кшталт DSA. Поки Євросоюз прагне навести лад у цифровому просторі, нова адміністрація США вбачає в «Дикому Заході» зразок абсолютної свободи слова. Поширена метафора «ринку ідей», у якому істина нібито перемагає в конкурентній боротьбі думок, не враховує реалій алгоритмічної економіки уваги на таких платформах, як Facebook, TikTok або X.

Абсолютна свобода слова і відмова від правил означають право найсильнішого або найгучнішого. Конструктивні та диференційовані позиції заглушаються, тихі голоси не чути, а

альтернативні погляди витісняються з суспільного дискурсу. Це суперечить самому духу демократичного ухвалення рішень і плюралістичного діалогу. Спроби захистити такий діалог від маніпуляцій тепер у США дедалі частіше критикують як загрозу свободі слова. Демократичні уряди зобов'язані цьому протистояти – як на рівні риторики, так і політичних дій. Боротьба з дезінформацією – це не зазіхання на свободи, а захист демократичного суспільного простору. Обнадіює той факт, що новий уряд Німеччини у своїй коаліційній угоді приділив більше уваги проблемі дезінформації. Зараз важливо підкріпити ці заяви діями і підійти до проблеми стратегічно та системно.

Шарлотта Фрайзе

Шарлотта Фрайзе (Charlotte Freihse) займається дослідженнями в рамках проєкту Upgrade Democracy Фонду Бертельсманна, присвяченого майбутньому цифрової публічної сфери. Раніше вона працювала в Північнонімецькому радіомовленні (NDR) і брала участь у проєкті ЄС NETHATE, спрямованому на вивчення цифрової ненависницької риторики.

Кай Унцікер

Д-р Кай Унцікер (Kai Unzicker) – керівник проєкту в програмі «Демократія і згуртованість» Фонду Бертельсманна. Раніше він працював дослідником в Інституті міждисциплінарних досліджень конфліктів і насильства при Університеті Білефельда. Він вивчав соціологію, психологію та філософію.